

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

О. Я. БРИСЬКА

**МИКОЛА ЗЕРОВ –
КРИТИК ТА ТЕОРЕТИК ПЕРЕКЛАДУ**
Монографія

Львів – 2026

УДК 811.161.2'255.4-11»19»:82.09.03

Б 87

Рецензенти:

доктор філол. наук, заслужений діяч науки і техніки України,
проф. **Чердниченко Олександр Іванович**
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка);

канд. філол. наук **Савчин Валентина Романівна**
(Центр мов і літератур Лундського університету, Швеція);

доктор філол. наук, проф. **Кикоть Валерій Михайлович**
(Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького)

Науковий редактор: Дзера Оксана Василівна
доктор філологічних наук, професор кафедри перекладознавства
і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського
національного університету імені Івана Франка

Рекомендовано Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Протокол № 77/1 від 29 січня 2025 року)

Бриська О. Я.

Б 87 Микола Зеров – критик та теоретик перекладу : монографія /
О. Я. Бриська. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2026. – 352 с.

ISBN 978-617-10-0974-5.

Монографію присвячено висвітленню головних принципів перекладознавчої концепції Миколи Зерова, надзвичайно вагомої постаті в українському культурному полі початку ХХ сторіччя, одного із засновників науки про переклад.

У книзі представлено результати системного аналізу праць М. Зерова з історії української літератури, критики та теорії перекладу, а також – його перекладів з метою простежити особливості перекладацького методу майстра. На основі вивчення опублікованих та неопублікованих праць вченого комплексно досліджено чинники формування його перекладознавчих поглядів та особливостей його концепції розвитку літератури через переклад у світлі тогочасних наукових парадигм. Обґрунтовано вплив Миколи Зерова на погляди його сучасників і наступні покоління перекладознавців.

Для перекладознавців, літературознавців, критиків, лінгвістів, культурологів і всіх, хто цікавиться культурою та перекладом.

УДК 811.161.2'255.4-11»19»:82.09.03

DOI: <https://doi.org/10.30970/MZTCT.2026>

ISBN 978-617-10-0974-5

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2026

© Бриська Орислава Ярославівна, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ВСТУП.....	11
Розділ 1. ПЕРЕКЛАД ЯК КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ	15
1.1. До питання методології дослідження функції культуросотворення перекладу.....	15
1.2. Український контекст культуросотворення через переклад в період діяльності М. Зерова	48
1.3. Особливості формування перекладознавчої концепції М. Зерова в межах неокласичного дискурсу.....	66
1.4. Тяглість неокласичної традиції в українському перекладознавстві	90
Підсумки до розділу 1.....	105
Розділ 2. МИКОЛА ЗЕРОВ ЯК КРИТИК ТА ІСТОРИК ПЕРЕКЛАДУ	109
2.1. Критика перекладу в науковому доробку М. Зерова.....	109
2.1.1. Функції критики перекладу М. Зерова	115
2.2. Перекладна література в історико-літературних працях М. Зерова.....	124
2.3. Напрацювання М. Зерова в жанрології перекладу	140
2.3.1. Жанр <i>власне перекладу</i> у перекладознавчій концепції М. Зерова.....	159
Підсумки до розділу 2.....	167

Розділ 3. МИКОЛА ЗЕРОВ ЯК ТЕОРЕТИК ПЕРЕКЛАДУ	171
3.1. Напрацювання з методології та методики перекладу М. Зерова.....	171
3.2. Теорія перекладу Миколи Зерова.....	185
3.2.1. Декодування: цілісне прочитання оригіналу	185
3.2.2. Кодування: суб'єктивне прочитання оригіналу.	197
3.1.2.1. Загальні інваріантні та варіантні особливості тексту.	200
3.1.2.2. Оказіональні інваріантні та варіантні особливості тексту	206
Підсумки до розділу 3.....	224
Розділ 4. ПЕРЕКЛАДИ МИКОЛИ ЗЕРОВА	228
4.1. Переклади творів римської літератури.....	228
4.2. Переклади творів періоду романтизму	244
4.3. Переклади творів напрямів неокласицизму та символізму.....	273
4.4 Особливості перекладацького методу М. Зерова у драматичних творах.....	282
Підсумки до розділу 4.....	312
ПІСЛЯСЛОВО	316
MYKOLA ZEROV AS A CRITIC AND THEORETICIAN OF TRANSLATION AND HIS CULTURE-SHAPING LEGACY	323
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	333

ПЕРЕДМОВА

Після тривалого часу заборон і напівзабуття ім'я Миколи Зерова впевнено утвердилося в українському інфопросторі. Старшокласникам розповідають про Зерова як лідера *н'ятірного грона* неокласиків, маніфестом якого стала його поетична збірка «Камена». Студенти-філологи сумлінно вивчають його лекції з історії нової української літератури. Широкий загал чув про Зерова в контексті мейнстрімної зараз теми «Розстріляного відродження». Багатогранну творчу особистість митця, вписану в суспільно-політичний контекст та життя літературно-мистецького Києва 1910–1930-х, розкриває монографія Володимира Панченка «Повість про Миколу Зерова». Любовний трикутник *Микола Зеров – Софія Зерова – Віктор Петров-Домонтович* на тлі літературної дискусії 1920-х та її трагічного завершення підсвічує «Амадока» Софії Андрухович.

Монографія Орислави Бриської не претендує на всеохопне висвітлення творчого доробку Миколи Зерова, його харизматичної особистості чи сповнених трагізму подій його життя. Працю орієнтовано на вузькопрофільного читача, який не просто цікавиться перекладом, а здатний простежити взаємозв'язки розробленої Зеровим методології критики та історії перекладу із загальноєвропейськими перекладознавчими ідеями.

Авторка розвідки переконливо доводить, що, прописуючи етапи історії нової української літератури, Зеров простежує

історію становлення українського перекладу. Такий принцип узгоджується з полісистемною теорією, розробленою в 1970-і рр. ізраїльськими перекладознавцями Ітамаром Івен-Зогаром та Гідеоном Турі. Згідно з періодизацією Зерова, оригінальній українській літературі передують травестія і переклад, а отже, йдеться про первинну функцію перекладу в культурній полісистемі. Як у 250-му році до н.е. Лівій Андронік дав поштовх розвитку літературної латинської мови своїм перекладом Гомерової «Одіссеї», так у 1798 році «Енеїда» Івана Котляревського започаткувала сучасну літературну українську мову. В межах пародійно-травестійної течії *котляревщини* і раннього періоду становлення *власне перекладу* (статті про Є. Гребінку, Л. Боровиковського, П. Гулака-Артемівського, М. Костомарова, П. Куліша, І. Франка, С. Руданського, Я. Щоголіва та ін.) М. Зеров виділяє низку перекладних жанрів, розрізнення яких є однією з актуальних перекладознавчих проблем сьогодення.

Історичні розвідки М. Зерова вміщують надзвичайно важливий матеріал з погляду *методології аналізу перекладу*, зокрема передумови виникнення й розвитку жанрів. Важливо, що серед визначальних чинників формування жанру перекладу він розглядає читача та його сприйняття, таким чином випереджаючи ідеї рецептивної естетики В. Ізера та Г. Р. Яусса.

У центрі уваги розвідки О. Бриської – діяльність Зерова як критика перекладу. Методологія критики перекладу вченого теж вповні узгоджується з полісистемним підходом до літератури. У своїх критичних працях він аналізує системи культури оригіналу, цільової культури, систему літератури оригіналу, систему літератури перекладу й сам твір як систему параметрів тексту в зіставленні оригіналу та перекладу. Кожну з цих систем авторка виділяє в окремий критерій критики перекладу Миколи Зерова.

Виявлено сукупність критеріїв, характерних для неокласичного підходу у виборі творів для перекладу: канонічність

в національній і світовій літературних системах, визначальна роль у творчості певного автора, його непересічне естетичне наповнення, представлене виражальними чи змістовими особливостями твору.

Аналізуючи праці М. Зерова історико-літературного, методологічного і критичного спрямування, авторка монографії простежує еволюцію жанру *власне перекладу* в українській культурі та вимоги до нього, сформульовані з погляду критики перекладу та перекладного процесу. Надзвичайно вагомим чинником визначення методу перекладу Зеров вважає мету перекладу та його мотив, таким чином перегукуючись з функційною теорією *скопоса*, визначальною у перекладознавстві кінця ХХ ст., яка набула нового осмислення у новому тисячолітті. Серед мотивів перекладу він виокремлює *переклад для себе і переклад для культури*, про що свідчать його критико-теоретичні праці та перекладацький доробок.

Окрім функційного підходу, в працях М. Зерова авторка дослідження чітко простежує методологічне розрізнення *процесу й результату перекладу*, виявляє певну систему теоретичних міркувань щодо окремих етапів процесу перекладу, які диференціює як декодування та кодування. Перший етап Зеров визначає як *процес цілісного прочитання*, тобто визначення інваріантних та варіантних особливостей першотвору, другий – як *процес суб'єктивного прочитання*, тобто власної інтерпретації означеної ієрархії особливостей оригіналу з врахуванням поетики перекладу та перекладача. Ці ідеї Зерова виразно вписуються у глобальний новітній перекладознавчий контекст, зокрема накладаються на дескриптивну гілку «перекладознавчої мапи» Джеймса Голмса з її поділом на результат перекладу, процес перекладу і функцію перекладу.

Основою цілісного прочитання, за Зеровим, є визначення естетичного стрижня першотвору як унікальної художньої

деталі певного твору, комплексно-осмисленої творчості автора чи навіть літературного напрямку; та периферійних деталей, що можуть зазнавати різних трансформацій чи повного редукування. На цьому підґрунті відбувається вибір методу перекладу, визначення способів відтворення ієрархії текстових і позатекстових особливостей першотвору.

На етапі кодування Зеров як критик виокремлює високу майстерність, ерудованість і поетичний хист перекладача у відтворенні особливостей оригіналу за попередньо визначеною ієрархією й обраним методом перекладу, які у наслідку наділяють переклад мірою естетизму, достатньою для його культуротворчої функції.

Аналізуючи першодруки та рукописні нотатки М. Зерова, дослідниця формує доволі цілісну картину розуміння ним адекватності перекладу як відповідності змістових та жанрово-стилістичних особливостей оригіналу та перекладу. Серед архівних матеріалів О. Бриська знаходить розробки щодо таксономії перекладів, а також питання про можливість і неможливість адекватного перекладу, його точність і неточність, критерії точності в прозовому нехудожньому, прозовому художньому та віршовому перекладах. Розмежовуючи своємовність та чужомовність у перекладі, Зеров розробляє класифікацію перекладів за їхньою соціальною детермінованістю: переклад близький, з чужомовним забарвленням, переклад-аналог, переклад компромісний, переклад вільний, стилізація, монтаж та ін.

Аналіз рукописних робочих нотаток Миколи Зерова підводить дослідницю до важливих і сміливих висновків, зокрема щодо авторства перекладознавчого курсу «Методологія перекладу», яке ймовірно помилково приписується Михайлові Калиновичу.

Останній розділ монографії присвячено перекладацькій діяльності М. Зерова, де авторка виокремлює три основні групи

оригінальних текстів, що вимагають різних перекладацьких стратегій і тактик: римська література (зокрема автори Золотого віку), література доби романтизму, поезія символізму. Перекладаючи епічні твори, де особливе значення має відтворення фонові інформації й культурно-історичних особливостей епохи, М. Зеров ставив за мету збереження розгорнутої форми оригіналу та інших характеристик, важливих для створення загальнокультурного контексту.

Напрямок романтизму, на жаль, не здобув повноцінного розвитку в українській культурі через певні суспільно-історичні умови. Щоб заповнити цю лакуну Зеров обирав для перекладу видатні зразки європейської літератури. Дослідниця підкреслює, що саме романтична література виявляє ключові риси індивідуального стилю Зерова, зокрема його майстерне використання ресурсів української народної та літературної мови. Це дозволяло перекладачеві досягати максимальної естетичної досконалості у перекладених творах. У відтворенні основних інваріантних особливостей, Зеров залишався вірним своєму принципу перекладацької цілісності, інтерпретуючи образи через відомі та зрозумілі українському читачеві засоби, при цьому максимально зберігаючи стилістичну близькість до оригіналу.

Зеров прагнув збагатити українську літературу зразками модерної поезії, тому працював над перекладами творів, які представляли найновіші напрямки французької та російської літератур. У своїх перекладах він відтворював основні риси символізму та неокласицизму, включаючи алюзії до античних та біблійних символів, що підкреслюють естетику духовного світу, а також форму вірша, зосереджену на його естетичній та апелятивній функціях. Незважаючи на певні трансформації ритміко-синтаксичних структур оригіналу, смислова наповненість тексту залишалася максимально адекватною.

МИКОЛА ЗЕРОВ – КРИТИК ТА ТЕОРЕТИК ПЕРЕКЛАДУ

Безумовно, це дослідження при всій його амбіційності не може претендувати на абсолютну вичерпність. Глибше пізнати Зерова-перекладача допоможуть блискучі студії Григорія Кочура та Андрія Содомори. Перекладознавчий доробок майстра досліджували також Тарас Шмігер, Лада Коломієць та Олександр Кальниченко. Однак праця Орислави Бриської на основі її успішно захищеної 2017 року кандидатської дисертації – перша спроба комплексного висвітлення перекладацько-перекладознавчої грані творчості Миколи Зерова.

Серед перспектив подальшого дослідження варто виокремити оригінальну творчість Миколи Зерова з її наскрізною інтертекстуальністю, що межує з перекладом у широкому сенсі. Класична прозорість форм і образів Зерової поезії наповнюється новим змістом, загальнолюдським і національним водночас. На цьому наголошує й сам автор у сонеті «Чистий четвер»:

І темний ряд євангельських історій
Звучить як низка тонких алегорій
Про наші підлі і скупі часи.

Античні, євангельські й давньоукраїнські історії, накладені на сучасність в поезії Зерова, ще чекають висвітлення крізь призму перекладу.

Знаменно, що останнім перекладом Зерова, від якого залишилася лише згадка у листі до дружини з ув'язнення, стала Вергілієва «Енеїда». Твір, інтерпретація якого заклала основу української літературної мови. Сподіваємося, що після нашої перемоги, коли відкриються усі таємні архіви КДБ, цей переклад повернеться до українського читача.

*Оксана Дзера,
проф., д-р філол. н.
Серпень, 2024*

ВСТУП

Діяльність М. Зерова розгорталась у знаковий для історії української культури період, коли переклад виконував визначальну функцію в розширенні національної лінгвопоетики. Незважаючи на утиски й обмеження, неокласик спромігся змінити панораму української літератури ХХ ст., оновити мову й стилістичні ресурси української поезії – і оригінальної, і перекладної. Доробок майстра став одним із виявів культуротворення, а його позиція щодо перекладу виявилась далекосяжною.

Творчий здобуток М. Зерова довгий час залишався відомим лише обмеженому колу інтелектуалів, а тривала заборона згадувати ім'я унеможливлювала ознайомлення з його різнобічною творчістю. Після повернення праць ученого в український культурний простір спостерігаємо помітне зацікавлення його науковим та творчим доробком. З'явилися праці про літературознавчу діяльність М. Зерова (В. Брюховецький, С. Білокінь), його роль в історії української традиції перекладу (Г. Кочур, Р. Зорівчак, В. Івашко, Л. Коломієць, М. Москаленко, М. Новикова, А. Содомора, М. Стріха, М. Сулима, О. Чередниченко, Д. Павличко, Т. Шмігер та ін.), епістолярну спадщину (Г. Кочур, С. Зерова, М. Зубрицька, В. Мельник та ін.).

Актуальність теми дослідження зумовлено потребою комплексного висвітлення та аналізу всього доступного на сьогодні друкованого й недрукованого науково-критичного та перекладацького доробку М. Зерова, щоб виявити головні

складові його перекладознавчої концепції, історично знакової для творення української традиції перекладу зокрема та з погляду культуротворення загалом. Адже після арешту, соловецького ув'язнення та розстрілу, в умовах терору, гонінь і заборон, не могло бути й мови про дослідження його внеску в перекладознавство та художній переклад.

Метою дослідження було провести системний аналіз праць М. Зерова з історії української літератури, критики та теорії перекладу, щоб з'ясувати головні принципи його перекладознавчої концепції та її втілення у перекладацькій практиці.

Реалізація поставленої мети передбачала розв'язання таких завдань:

- зробити огляд діяльності М. Зерова як неокласика в царині української культури загалом та перекладу зокрема;
- випрацювати основні принципи методології дослідження його перекладознавчої концепції;
- охарактеризувати жанри та функції критики перекладу М. Зерова на основі його критико-теоретичних праць;
- окреслити провідні положення його теорії перекладу та визначити головні ознаки його перекладознавчої концепції;
- довести збалансованість перекладу Зерова, орієнтованого на відтворення провідних текстових й позатекстових особливостей оригіналу з одного боку, та формування естетики читача та його культури – з іншого, і взаємозумовленість цих процесів;
- визначити чинники представлення перекладної літератури в його історико-літературних та літературознавчих працях;
- з'ясувати його внесок в жанрологію перекладу;
- проаналізувати перекладацький метод М. Зерова на основі його перекладів з різних літератур.

Об'єкт дослідження – критика, теорія та історія перекладу в концепції М. Зерова.

Предметом дослідження є особливості перекладознавчої концепції теоретика перекладу та її функціонування в контексті розвитку української культури.

Матеріалом для дослідження стали розвідки з критики і теорії перекладу, рукописні методологічні розробки, історико-літературознавчі дослідження та переклади М. Зерова з різних мов.

Методи дослідження: методологію дослідження зумовили основні завдання розвідки. Для їх розв'язання застосовано історико-літературний, лінгвокультурологічний, перекладознавчий, зіставний, лінгвостилістичний, концептуальний і контекстуальний методи дослідження з елементами герменевтичного, рецептивно-естетичного та структуралістського підходів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що:

- вперше обґрунтовано перекладознавчу концепцію М. Зерова на основі його історико-літературознавчої, критико-теоретичної, педагогічної та практичної діяльності;

- досліджено чинники формування його поглядів як неокласика на переклад й літературу загалом;

- комплексно досліджено неопубліковані розробки та нотатки Зерова-лектора з предметів *методологія і методика перекладу* як частину його перекладознавчої концепції;

- обґрунтовано жанрову диференціацію перекладів у його працях;

- виокремлено вектори впливу перекладознавчих поглядів М. Зерова на сучасників та наступні покоління перекладознавців;

- простежено актуалізацію перекладознавчої концепції М. Зерова в його перекладах.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні концепції критики та теорії перекладу М. Зерова. Дане

МИКОЛА ЗЕРОВ – КРИТИК ТА ТЕОРЕТИК ПЕРЕКЛАДУ

дослідження є певним внеском в історію українського перекладознавства та перекладу завдяки багатовекторному підходу, визначає нове бачення вимог до перекладу, історично зумовлені особливості жанрології та функцій перекладу, зокрема його культуротворчу роль.

Практичне значення роботи. Спостереження й результати дослідження можна використовувати в навчальному процесі: теоретичних і спеціальних курсах з історії та теорії перекладу (зокрема віршового перекладу, стилістики, інтерпретації тексту); в науково-дослідній роботі студентів та при викладанні світової літератури; при написанні історії українського художнього перекладу.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

БРИСЬКА Орислава Ярославівна

**МИКОЛА ЗЕРОВ –
КРИТИК ТА ТЕОРЕТИК ПЕРЕКЛАДУ**

Монографія

Редактор *Наталія Ільків*
Комп'ютерне верстання *Любов Семенович*
Обкладинка *Маргарити Білобринь*

Формат 60×84/16.
Умов. друк. арк. 20,57. Тираж 300 пр. Зам.

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79007

С в і д о ц т в о
про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.